
Maja ŠTAMBUK

MAKARSKO ZALEĐE U RAZVOJNOJ ULOZI

MAKARSKO ZALEĐE U RAZVOJNOJ ULOZI

Mnoge europske zemlje sustavno se – negdje dulje od stoljeća, negdje kraće – bave razvitkom ruralnoga područja, osobito razvojno osjetljivijih dijelova, kao strateškim nacionalnim ciljem.

Ruralni prostori su i prirodni kapital Hrvatske, njezin su konkretni razvojni potencijal, osobito u suvremenom europskom kontekstu (Lay, 2002., 291).

Hrvatska raspolaže velikim i razmjerno dobro očuvanim ruralnim prostorom, s velikom raznolikošću u tom prostoru, sa sve većim neravnomjernostima u razvoju, mnogim neiskorištenim prirodnim, ljudskim, naseljskim i infrastrukturnim potencijalima. Zahvaljujući tradicionalnim tipovima naseljenosti i lokalnim tradicionalnim djelatnostima, neka su ruralna područja u Hrvatskoj tijekom stoljeća poprimala specifičnosti koje se danas prepoznaje kao jedinstven spoj prirodnog i kulturnog naslijeđa.

Prirodno i kulturno najzanimljivije i često vrlo lijepe dijelove ruralnog prostora Republika Hrvatska je zaštitila: ukupno 8% svoje površine. Najviše zaštićenog prostora pripada parkovima prirode, 3,7%. Zanimljivo je primijetiti da su upravo parkovi prirode vrlo ravnomjerno raspoređeni po cijelom nacionalnom teritoriju i da im stoga možemo pripisati naslov jedinoga prirodno-kulturnog razvojnog resursa pravedno dostupnog gotovo svakom dijelu zemlje (slika 1)!

Ruralna politika jest teritorijalna politika *par excellence* i zato je u raskoraku s centraliziranim načelima uređenja teritorija. Naime, centralizirani tip upravljanja teritorijalnim razvitkom redovito ne može voditi računa o lokalnim bogatstvima, resursima, kompetencijama i o ostalim lokalnim razvojnim pretpostavkama. Posebice je nemoguće iz udaljenog nacionalnog središta prepoznati potrebe i aspiracije lokalnog stanovništva te restriktivne okvire lokalnog socijalnog kapitala i njihovo uključivanje u lokalni napredak. Ruralna razvojna politika mora biti di-

jelom kreirana i svakako potpomognuta odozgo, s jasnim načelima u postizanju nacionalnih strateških ciljeva (osobito ravnomjerni razvitak svih krajeva), s jasnim pravilima kad su u pitanju zaštićeni ruralni prostori. Međutim, bez potpune suradnje odozdo, lokalno, ona skriva opasnost da neprikladna rješenja dugotrajno zaustave prikladni lokalni razvitak. Upravo ovakvom suradnjom moguće je izbjeći teže razvojne greške.

Zbog prepoznate kakvoće osobito zaštićeni dio ruralnoga prostora traži „pozitivni“ pristup razvoju: prije svega to znači u razvoju izbjegavati kompetitivno ponašanje, poštivati tradiciju, izbjegavati kontradiktorne interese, razvijati kooperativno ponašanje, koje je i inače (bilo) vrijednosno obilježje manje zajednice (Štambuk i Rogić, 2001.).

Svaka javna politika oblikovana da razvije ili potpomogne razvitak određenog teritorija, pa zvali taj prostor regijom, županijom ili sl., dugoročno gledajući, smanjuje razlike u razvijenosti nacionalnog teritorija. Neposredna posljedica takva pristupa jest da se u ruralnim krajevima podiže kvaliteta života, što selo približava cilju da u nekim aspektima postane ravnopravna alternativa gradu, i to u radnom i životnom pogledu. Regionalno ili lokalno gledajući, razvitak ruralnog područja podiže opću razinu razvijenosti šireg područja.

Što se tiče zaštićenih prostora, svaki od njih je samosvojan, jedinstven, ali u pravilu s antropomorfno oblikova-

Slika 1.
Parkovi prirode u Republici
Hrvatskoj

nim krajolikom. Zahvaljujući stoljetnom ljudskom djelovanju i napornoj prilagodbi čudljivom ponašanju prirode, prostori mnogih agrarnih krajolika su upravo dragocjeni. Negdje su to područja s dugotrajnim poplavama (Lonjsko polje i Kopački rit) ili na drugi način zanimljivim vodenim površinama (Vransko jezero), negdje područja s jakim i dugim zimama (Velebit, Biokovo), negdje su sačuvana jedinstvena šumska i pašnjačka staništa (Učka, Žumberak, Papuk) itd., ali posvuda je sačuvano kulturno naslijeđe, počevši od povijesno važnih objekata, specifično građenih naselja, specifičnog lokalnog graditeljskog iskustva, uzgoja kultura, načina uzgoja stoke, pritom ne zaboravljajući floru i faunu, koje su također manje-više neponovljive u nekom drugom ekosustavu.

Poseban su problem u Hrvatskoj ruralni dijelovi u brdskim i planinskim područjima, koji se sustavno napuštaju i iz kojih nestaje svaka gospodarska djelatnost. Neka od tih područja proglašena su zaštićenima, ali uza sav napor javnih ustanova, spora je njihova revitalizacija.

Provedba sustavne politike prema planinskom svijetu počinje u Europi u pedesetim godinama 20. stoljeća. Za Francusku se smatra kako je za njima kasnila dvadesetak godina, zato što se pretpostavljalo da su opća načela o ruralnom i agrarnom razvitku dovoljno operativna za napredak svakog područja (Barruet i sur., 1984.). Međutim, pokazalo se da za razvojno osjetljiva planinska područja treba donijeti posebne mjere.

Posebice dobar primjer jest Švicarska. Neutralna Švicarska, koja je ostala izvan formalnih integracija, vodi svoju poljoprivrednu politiku, koja je posve u službi održavanja i napretka ruralnih, posebice visinskih područja (70% ukupne površine). Na planinskom području je otprilike trećina svih poljoprivrednih gospodarstava i otprilike toliko aktivnih poljoprivrednika. Poznata je liberalnost švicarskoga gospodarskog i financijskog sustava. Međutim, kad se radi o poljoprivredi, evo što je zapisano u federalnom ustavu: „Konfederacija uzima za pravo, derogirajući ako je potrebno principe slobode u trgovini i industriji, da propiše odredbe kojima će sačuvati snažnu seljačku populaciju, osigurati proizvodnost poljoprivrede i konsolidirati seosko vlasništvo“. Prvi zakon o zaštiti poljoprivrede u Švicarskoj datira iz 1893. Da Švicarci nisu već dulje od stoljeća provodili protekcionističku poljoprivrednu i prostornu politiku, ta zemlja danas ne bi bila svijetli primjer prosperitetnog, dobro oblikovanog i sačuvanog ruralnog prostora. Teško je ujednačiti prihod dolinskih i visinskih poljoprivrednih gospodarstava, ali mnoge mjere koje poduzima švicarska vlada idu u tom smjeru (Štambuk, 1998., 282-283).

U Makarskom primorju prostor i potencijali Parka prirode Biokovo pripadaju svim obalnim općinama i gradovima, kao i Gradu Vrgorcu,¹ potom Zadvarju,² Šestanovcu³ i Zagvozdu⁴ u zaleđu. U ukupnoj kopnenoj površini Grada Makarske prostor Parka prirode zauzima dvije trećine. Autonomnost upravljanja zaštićenim područjem je neupitna i s te točke gledišta čini se da Makarska (dru- gih naselja i nema) iznimno poštuje to načelo. S aspekta ruralnog sociologa, zanimljiv je upravo sustav zaštite i razvoja, odnosno model ustroja i upravljanja kakav je zakonski predviđen za park prirode. Naime, zakonodavac ostavlja mogućnost da se u parku prirode razvijaju „gospo- darske i druge djelatnosti i radnje kojima se ne ugrožavaju njegove bitne značajke i uloga“ (*Zakon o zaštiti prirode*, čl. 13). Jedan od ciljeva upravljanja jest održivo korištenje prirodnih dobara. Zakonodavna regulacija restriktivnija je prema nacionalnim parkovima.

Zaštita tradicionalnog krajolika, a time i zaštita važ- nog identitetskog elementa u svakom ruralnom području, već je dobra polazna osnovica za uključivanje zaštićenih područja u društvene i gospodarske razvojne procese u užoj ili široj regiji, ovisno o mogućnostima i potrebama zaštićenog područja. Jedan od najvažnijih preduvjeta ra- zvojnih potreba zaštićenog prostora jest da postoji lokal- no stanovništvo. Budući da je naseljenost Parka prirode danas minimalna (skupina zaselaka u vrlo starom loka- litetu Gornjim Brelima i Makar iznad Makarske), očito je da autohtonog lokalnog stanovništva ondje nema. Kad

- 1 Grad Vrgorac povezan je s atraktivnim turističkim destinacijama: ..., te Park prirode Biokovo u kojem je i zapadni dio vrgoračkog kraja s kojim čini prirodnu cjelinu primorja i **zabiokovskog zaleđa**. (<http://www.vrgorac.hr> 15. 3. 2012.).
- 2 Općina Zadvarje smještena je u obalnoj mikroregiji Splitsko-dalmatinske županije, između Općine Omiš i Brela, u uvali Vruja, od koje se prostire preko prijevoja Dubci prema unutrašnjosti, do granice s Općinom Šestanovac. Jednim dijelom Općina ulazi u Park prirode Biokovo, na prijevoju Dubci, koji je od povijesnog značenja. To je i danas jedino mje- sto, uz planinu **Biokovo**, koje povezuje obalni i zaobalni dio Županije i dalje, sve do Bosne. Općina ima 275 stanovnika (<http://www.zadvarje.hr> 15.3.2012.)
- 3 Na području Općine Šestanovac živi 2685 stanovnika s gustoćom od oko 30 stanovnika/km², a obuhvaća naselje Šestanovac te Grabovac, Katuni, Kreševo i Žeževica. Reljef ovog područja karakterizira pojas plodnih polja na lijevoj obali rijeke Cetine i usporednog krševitog gre- bena i zaravni. Omeđeno je brdom Vitrenik na sjeveru, brdom Sidoč na istoku, planinom **Biokovo** na jugoistoku... (<http://www.opcina-sestanovac.hr> 15. 3. 2012.).
- 4 Sedam naselja pripada općini Zagvozd: Biokovsko Selo, Krstacije, Rastovac, Raščane Gornje, Zagvozd, Župa i Župa Srednja. Zagvozd je smješten između **Biokova** i više brda sa sjeverne strane mjesta.

nema stanovništva, onda je upitno i redovito obavljanje nekih djelatnosti, ovdje primarno mislimo na uzgoj poljoprivrednih kultura i stoke. Kao posljedica odumiranja tradicionalnih djelatnosti, ili njihova smanjivanja na beznačajnu mjeru, očekivano se mijenja i zaštićeni prostor Biokova. Oduvijek su se stanovnici Makarskog primorja na Biokovu pretežito bavili stočarstvom i koristili se potencijalima dvaju prostora: u zimskim mjesecima stoka je boravila u podbiokovskim selima, a čitavo ljeto bila bi na ispaši u planini. Stoga su u planini stočari s primorja imali svoje *stanove*, specifične skromne kamene kuće.⁵ Za fizički izgled predjela stočarstvo je svojim utjecajem vrlo važno; u socijalnom pogledu, stočari su planinu učinili razmeđem i mjestom susreta, te ona, ovisno o povijesnim i modernizacijskim okvirima, uključuje i isključuje, njoj se dolazi i s nje se odlazi (Šarić, 2010.).

Depopulacijski procesi slični su na cijelom području današnjeg Parka prirode Biokovo. Gornja Brela su se demografski stabilizirala, zahvaljujući boljoj prometnoj povezanosti, smještaju Prezentacijskog centra Parka prirode te ostalim djelatnostima vezanim uza zaštitu Biokova. Godine 2001. imala su 153 stanovnika, a 2011. 213, što je za ruralno naselje izniman podatak.

U ostalim naseljima stanovnici su, potaknuti promjenama u gospodarskoj strukturi šire regije, zapustili i svoja naselja, i veća i manja. Ovome razlogu odselidbe valja svakako pridodati i posljedice niza razornih potresa 1962., potresa nakon kojih ništa više nije bilo isto na planini. Iseļjavanje je bilo egzodusnoga karaktera.⁶ Promjenom gospodarske strukture smanjivao se i broj zainteresiranih za sezonsko obitavanje na Biokovu. Do tog vremena može se govoriti o stanovništvu homogene gospodarske i socijalne strukture, što znači da se nije ni mogla proizvesti socijalna dinamika koja bi biokovski naseljski sustav potaknula na promjene u razvojnom smislu. Bilo je najlakše odseliti se. Povratak je uvijek teži, često jedva moguć.

5 Nisam uspjela pronaći podatke o ukupnom broju *stanova* na Biokovu. Iz jednog empirijskog istraživanja saznaje se da je u *stanu* Donja Gora 1941. bilo 8 stanova (kuća, koliba) stočara iz Podgore (Mustapić, 2008.). Nekoć je, osobito na sjeverozapadnoj strani Parka prirode bilo više naselja: Lendići, Čikeši, Stružine, Godinj, Gomila, Stanići, Bartulovići, Šute, Staro Selo, Stružine, Unišća, Brzice, Milići, Lozovac, Zakuće.

6 U desetljeću 1961.–1971. broj stanovnika biokovskih sela (Bast, Gornja Brela, Gornje Igrane, Kotišina, Makar i Veliko Brdo) opao je za 40,9%, što je utjecalo i na drastičnu promjenu u redosljedu dominantnih djelatnosti. Poljoprivreda s prvog mjesta pada na drugo, ali s jako smanjenim brojem aktivnih u odnosu na 1961. (Štambuk, 1982., 176).

KAKO UKLJUČITI ZAŠTIĆENA PODRUČJA U DRUŠTVENE I GOSPODARSKE RAZVOJNE PROCESSE U UŽOJ ILI ŠIROJ REGIJI?

U međuvremenu, Biokovo je proglašeno parkom prirode, što je svakako činjenica koja uz primarno zaštitnu može imati i razvojnu komponentu: kako u socijalnom tako i u gospodarskom smislu. Biokovo je u prvom redu zaštićeno zbog svoje prirodne i biološke raznolikosti. Ali ondje su i značajna paleontološka nalazišta, što govori o podesnosti planine za određeni tip života i privređivanja. Naseljavanje morlačkog stanovništva te njihova bitka i uspješna koegzistencija s planinom pokazuje da se inovativnošću u toj borbi i prilagodbom prirodi, kao i prirode sebi, može opstati u nepovoljnijim geografskim uvjetima (Šarić, 2010., 55-94). Krajolici i vidikovci nisu vezivali stanovništvo uz planinu, barem to nije bilo među primarnim atraktivnim čimbenicima. Dakle, oduvijek je Biokovo bilo naseljeno, uostalom kao i drugi manje povoljni predjeli.⁷ Odlazak na Biokovo – ‘biokovizacija’, i silazak s Biokova – ‘debiokovizacija’, dva su trenutka važna u životu tih sezonski pokretnih društava. I to je funkcioniralo. U Alpama i Pirinejima to još uvijek funkcionira u istom obliku *transhumance*. Ono što ta društva „razlikuje od nomadizma jest što pripadaju jednom društvu, jednom ekonomskom sustavu, homogenoj kulturi dolina i planina, i što omogućuje usku povezanost razvoja poljoprivrednih kultura s uzgojem stoke“ (Duclos, 1998., 180). To je, prema F. Braudelu, „pametniji oblik nomadizma“ (Duclos, 1998.). Povezivanje s nekim drugim djelatnostima, primjerice sezonskim turizmom, prerađivačkom prehrambenom industrijom, nekim zanatima i sl. može biti uspješno. Planina nesumnjivo ima turistički potencijal, ali je se ne smije svesti samo na prostor dokolice i prilagoditi gradskom stanovniku željnom promjene.

Svijet visokih planina, a takav je i biokovski, oduvijek je zbog svojih klimatskih i uopće fizičkih obilježja bio podesniji za sezonsko naseljavanje i sezonsko korištenje prirodnih resursa. Naravno, postoje mjere koje omogućuju relativno normalan cjelogodišnji život u planinama, ali to je skupo, pa ako nije nužno, uglavnom se izbjegava.

Naravno, preostaje model koji traži i nalazi komplementarnost između doline i planine. Radi se o malobrojnim zajednicama/društvima koja dio godine provode u dolini, a dio godine u planini. I njihovi su poslovi podijeljeni sezonski i prostorno. Ili cijelu godinu žive između doline i planine. Naporno, zahtjevno i skupo, ali tako je

od pamtivijeka. Zašto se danas odustaje od ovog modela? Kad je sve možda ipak izvedivo s manje napora, s više gospodarskog interesa? I s možda više zainteresiranih i motiviranih nekim drugim ciljevima? Ili, kad je riječ o Makarskoj, u kojoj je gustoća stanovanja dosegla razinu koja ne osigurava rast kvalitete življenja i čiji će se stanovnici možda u potrazi za zdravijim i komfornijim stanovanjem morati okrenuti nekim novim lokacijama?⁸ Zašto im ne ponuditi prostore napuštenih biokovskih sela? Točno je da je revitalizacija ruralnog prostora skupa. S druge strane, obveza revitalizacije i očuvanja ruralnog prostora zadaća je koja proizlazi iz nacionalne razine strateškog razvitka.

Sezonske promjene mjesta stanovanja i posla jedan su od izbora načina života. Omogućuju dulje trajanje zaposlenosti, dvojni ili višestruki izvor prihoda, povećanje prihoda... a na lokalnoj razini, stabilizaciju stanovništva, povećanje prihoda lokalne uprave, viši opći standard. Komplementarni život – u dolini i na planini – tradicionalno je bio vezan uz domaće životinje, jer je ovaj način života bez njih bio neostvariv. Suvremeno društvo nudi moguće druge kombinacije: nije nužno da je bavljenje poljoprivredom i osobito stočarstvom uvjet za svaku poslovnu kombinaciju.⁹ Ali da bi se sačuvao zaštićeni ekosustav Biokova i bio-raznolikost, bilo bi nužno u većem opsegu nego što je to danas, obnoviti sustav sezonskog pašarenja na području Parka prirode. O kvaliteti proizvoda iz takva uzgoja nije potrebno ni govoriti, očuvale bi se domaće autohtone vrste, sačuvala dijelom neovisnost o vanjskim resursima (Ozimec i Protrka, 2011.), osigurala dodatna zarada većem broju lokalnih stanovnika.¹⁰

8 Makarska je drugi po napučenosti grad u Splitsko-dalmatinskoj županiji, odmah iza Splita, a stanovništvo raste. Dakle, Makarskoj treba prostor za širenje, ne na račun kvalitete života postojećeg stanovništva, već traženjem novog prostora, ali i novog načina prihvata novog/starog stanovništva. Veliko Brdo postaje rezidencijalna zona Makarske planom iz 2006., kad se poljoprivredna namjena mijenja u građevinsku.

9 Bez stoke nije se moglo prehraniti, ugrijati, preseliti, prenositi stvari, obrađivati i gnojiti zemlju, proizvodi su se razmjenjivali, životinjska koža služila je za izradu nužnih predmeta, obuće, odjeće, prekrivača... Osim toga, nema životinja bez trave i nema trave u alpskom i mediteranskom ekosustavu bez pametnog, sezonski organiziranog gospodarenja (Duclos, 1998., 181).

10 Desetljeće velikih promjena u ovom kraju – osobito smanjenje broja aktivnih u poljoprivredi i snažan pad udjela poljoprivrede u ukupnom gospodarstvu – dovelo je i do snažnog smanjenja udjela kućanstava s kombiniranim, mješovitim izvorom prihoda, poljoprivrednog i nepoljoprivrednog, s 30% na svega 8% (Štambuk, 1982., 177).

KAKVA JE REALNA PERSPEKTIVA POVRATKA PLANINI?

Oživljavanje planine modernom vizijom obnove komplementarnog modela života i rada nije laka zadaća, kad bi i postojala spremnost da se prihvati takva razvojna ideja. Valja ponoviti da su se u posljednjih pedesetak godina mnoge okolnosti promijenile,¹¹ počevši od olakšane komunikacije, izgrađene infrastrukture, osviještenih prednosti života u zelenilu, na čistom zraku, bliskosti s prirodom. Socijalna i gospodarska infrastruktura dostupnija je i bolje funkcionira. Naučili smo nešto i o zaštiti prirode, pa nije više toliko opasno kontrolirano nas pustiti u zaštićeni prostor. Lokalna i regionalna samouprava još nije našla svoj interes u planini. Tome u prilog govori podatak da prihodi iz proračuna regionalne i lokalne samouprave Parku prirode ili stagniraju ili se smanjuju. Ili razlog leži u tome da nema dovoljno razvojnih ideja privlačnih za ulaganje obalnoj administraciji.

Podatci iz Mustapićeva (2008.) istraživanja pokazuju, očekivano, da većina ispitanika optimistično gleda na razvoj turizma u gradu (85,5%). Međutim, zanimljivo je da ispitanici ocjenjuju da najbolji dojam na turiste, više od svega drugog, ostavlja planina Biokovo (93,1%), odnosno da je Biokovo glavna atrakcija Makarske. Pa kad već lokalno stanovništvo misli da planina privlači strance, zanimljivo bi bilo saznati i koliko planina može danas privući njih.

LITERATURA I IZVORI

Barruet, J., Gerbaux, F. i Zuanon, J.-P. (1984.), La politique de la montagne: entre le changement et la continuité?, *Revue de géographie alpine*, 72: 329-346.

Duclos, J.-C. (1998.), La transhumance, modeles de complementarite entre la montagne et la plaine, *Histoire des Alpes*, 3: 179-190.

<http://www.opcina-sestanovac.hr> (15. 3. 2012.).

<http://www.vrgorac.hr> (15. 3. 2012.).

---

11 Jedno ruralnosociologijsko istraživanje biokovskih sela provedeno 1982. za potrebe podloge za izradu prostornog plana Parka prirode Biokovo, svjedoči o kvaliteti stanovanja na Biokovskoj visoravni: „Naselja su na visoravni raštrkana, organizirana po malim susjedstvima u kojima su stanovnici rodbinski povezani, kuće su male, kamene prizemnice, vrlo nekomforne i slabo opremljene. Od infrastrukturnih elemenata imaju jedino električnu struju (pa čak negdje ni nju)... slabo su prometno povezana...način života vrlo je primitivan...mladih nema... (Štambuk, 1982., 170).“

<http://www.zadvarje.hr> (15. 3. 2012.).

- Mustapić, M. (2008.), *Odnos lokalne zajednice prema problemu odlaganja komunalnog otpada: studija slučaja Makarsko primorje 2003.–2004.*, Magistarski rad, Zagreb, Filozofski fakultet.
- Ozimec, R. i Protrka, K. (2011.), Ispaša na Biokovu. U: Znanstveno-stručni skup „*Biokovo na razmeđu milenija: razvoj parka prirode u 21. stoljeću*“, Knjiga sažetaka, Makarska, Javna ustanova PP Biokovo.
- Šarić, M. (2010.), Planine i morlački svijet u Dalmaciji, *Ekonomska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, 6 (1): 55-94.
- Štambuk, M. (1982.), Sociodemografske promjene i perspektive razvitka sela Biokova, *Sociologija sela*, 20 (77/78): 169-183.
- Štambuk, M. (1998.), *Modernizacijski procesi i društvene promjene u hrvatskim ruralnim sredinama*, Doktorska disertacija, Zagreb, Filozofski fakultet.
- Štambuk, M. i Rogić, I. (ur.), (2001.), *Budućnost na rubu močvare: razvojni izgledi naselja na Lonjskom polju*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Štambuk, M., Bušljeta, A. i Marinović Golubić, M. (2011.), Model razvitka zaštićenog područja kao opći model razvitka ruralnih regija. U: A. Šundalić, K. Zmaić i T. Sudarić (ur.), *Gospodarske i kulturne odrednice regionalnog identiteta, Globalizacija i regionalni identitet 2011.* (str. 219-242), Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku i Poljoprivredni fakultet u Osijeku.